

פרק ב'

התמורות המרכזיות במערכת הבנקאות

עולם הבנקאות נמצא בעיצומם של תהליכים ושינויים מרחיקי לכת על רקע התפתחות הטכנולוגיה והשינויים בסביבת התחרות. צפוי כי שינויים אלו יוסיפו להתעצם בשנים הקרובות, בעולם ובישראל, ויעצבו את מערכת הבנקאות העתידית. במיוחד ישפיעו הגורמים הבאים והאינטראקציות ביניהם: התפתחות הטכנולוגיה, דרישות הלקוחות, הרגולציות המקומית והעולמית, ומתחרים חוץ-בנקאיים פוטנציאליים.

בנק ישראל ומשרד האוצר רואים בקידום התחרות בבנקאות יעד, במיוחד בתחום משקי הבית והעסקים הקטנים. הפיקוח על הבנקים נקט צעדים כדי לצמצם את החסמים לתחרות, בכללם: צמצום דרישות ההון לסולק ולבנק חדשים; הקלה על פעילות בנקאית בתקשורת מרחוק, מהלך שמסיר את הדרישה לפריסת סניפים נרחבת; הקלת הדרישות הנוגעות למערכת IT עצמאית; והסרת חסמי מידע באמצעות המאגר לנתוני אשראי שבנק ישראל מקים ובאמצעות שני פרויקטים גדולים שהפיקוח מקדם בימים אלה – יצירת "בנקאות פתוחה"¹ והקלה על מעבר מבנק לבנק. **הצעדים המבניים שנקטו בשנים האחרונות** הובילו להכרה בכך שהסביבה הרגולטורית השתנתה והחשיבות שהיא מייחסת לתחרות התעצמה, והם **כבר הגבירו את התחרות בתחומים רבים במערכת הפיננסית**: הבנקים הבינוניים וחברות כרטיסי האשראי הגדילו את חלקם בהעמדת אשראי למשקי הבית על חשבון חלקם של הבנקים הגדולים; גופים חוץ-בנקאיים הגבירו את התחרות על העמדת אשראי צרכני ואשראי עסקי, ובמסגרת תהליך זה הוגשו לרשות שוק ההון מעל ל-1,000 בקשות לקבלת רישיון למתן אשראי; חלה ירידה בעמלות הסליקה לעסקים, בעיקר קטנים; ובתחום התשלומים אומצו טכנולוגיות פיננסיות חדשות והתפתחה תחרות מצד שחקנים טכנולוגיים חדשים. כמוכן, התחרות מתגברת בתהליך מתמשך ולכן ניטיב לראות את פירותיו בשנים הקרובות. **הפיקוח על הבנקים מעודד את התחרות** בענף הבנקאות באופן שוטף **תוך שמירה על יציבותו של כל בנק בנפרד ועל יציבות המערכת ככלולה, ותוך מעקב מתמיד אחר התמונה המלאה.**

בשנים האחרונות ציבור הלקוחות הישראלי מאמץ את ערוצי הבנקאות הדיגיטליים כאמצעי מרכזי לצריכת שירותים בנקאיים. הערוצים הישירים משמשים כיום ללקוחות דרך מרכזיות להתקשרות עם הבנק; הלקוחות צורכים יותר מידע באמצעות האפליקציות ואתרי האינטרנט של הבנקים ופחות דרך מפגש עם הפקידים בסניפים (ראו הרחבה בפרק א', בסעיף העוסק בהתייעלות). השימוש באפליקציות ובאתרי האינטרנט מאפשר ללקוחות להדק את התקשורת עם הבנק ולהגביר את המודעות למצבם הפיננסי, דבר שמוביל להתנהלות פיננסית אחראית יותר. במקביל הבנקים שוקדים על פיתוח מוצרים טכנולוגיים חדשניים ועל הטמעת טכנולוגיות פיננסיות מתקדמות, לרבות בלוקצ'יין, API ובינה מלאכותית. לצד יישומי הטכנולוגיה המופנים ללקוחות הבנקים נוקטים מהלכים שנוגעים לתפעול השוטף, ביניהם שימוש בטכנולוגיות ענן לייעול תהליכים ושירותים ושימוש בתוכנות לייעול תהליך זיהוי הלקוחות וחיזוי כושר החזר שלהם. **התפתחות הטכנולוגיות הפיננסיות, והתרחבות הביקוש להן מצד לקוחות הבנקים, טומנות בחובן הזדמנויות למערכת הבנקאית אך גם אתגרים וסיכונים רבים.** הטכנולוגיה יכולה לשנות את המודלים העסקיים של המוסדות הפיננסיים, וייתכן כי בנקאות העתיד תהיה שונה מזו שהכרנו עד כה.

מערכת הבנקאות העולמית מתמודדת עם תמורות רבות ושינויים מורכבים גם בזירה הרגולטורית. בסוף 2017 פרסמה ועדת באזל הנחיות חדשות ("באזל IV"), ואלה כוללות שינויים שנוגעים לחישוב סיכון האשראי ולגישות לחישוב ההון הנדרש כנגד הסיכונים התפעוליים, וכן מגבלות על השימוש במודלים פנימיים להערכת סיכון לצורך חישוב ההון (ראו תיבה ב'-3). נוסף לכך מערכת הבנקאות העולמית מתמודדת עם העובדה שרשויות פיקוח ואכיפה במדינות שונות מנהלות נגד בנקים חקירות בנוגע ללקוחות שמעלימים מס ומלבינים הון, והן מגבירות את האכיפה בתחומים אלה. כתוצאה מכך נדרשו בנקים בעולם ובישראל לשלם קנסות גבוהים – מיליארדי דולרים במצטבר.

הבנקים בישראל ממשיכים להיערך לקראת יישום החוק להגברת התחרות במערכת הפיננסית; חוק זה כולל צעדים משמעותיים, לרבות הפרדת חברות כרטיסי אשראי מבנקים. נוסף לכך ניצבות בפני המערכת הרבה יוזמות חקיקה אחרות בתחומי הבנקאות והפיננסים, חלקן בצנרת, כגון חוק שירותי תשלום.

¹ ראו נספח בתיבה ב'-2: "ענף הבנקאות לאן? תרחישים אפשריים לפי ה-BIS".

תיבה ב'-1: התחרות והשינויים בתחרות במערכת הבנקאית בישראל

- בנק ישראל ומשרד האוצר הגדירו את קידום התחרות בבנקאות כיעד, בהדגשת משקי הבית והעסקים הקטנים, על שלל השירותים הפיננסיים שהם צורכים, הן בהיבט האשראי, והן בהיבט התשלומים והסליקה.
- כדי להגביר את התחרות מקדם הפיקוח על הבנקים שורה של צעדים רגולטוריים מבניים (לוח 1). חלק מהצעדים נגזרים מהוראות חקיקה חדשות שהובילו בנק ישראל והאוצר, וחלק – מיוזמות עצמאיות של הפיקוח, שנועדו לקדם את התחרות, לעודד טכנולוגיה וחדשנות ולשפר את יעילות הבנקים. גם השינויים בסביבה שבה פועלים הגופים הפיננסיים, כניסתן של טכנולוגיות לקבלת מידע ולביצוע פעולות בנקאיות בקלות והמעבר של לקוחות ובנקים לשירותים דיגיטליים יוצרים לחץ תחרותי הולך וגובר בארץ ובעולם.
- את שלל הצעדים לקידום התחרות ניתן לסווג לשני אפיקים מרכזיים: האחד הוא צעדים להגברת התחרות בין השחקנים הפיננסיים הקיימים, כגון ביטול חסמי העברת מידע ויצירת "בנקאות פתוחה", הקלת המעבר מבנק לבנק ותמרוץ התייעלות משמעותית של המערכת הבנקאית; האפיק השני הוא צעדים שיאפשרו כניסה של שחקנים חדשים – בנקאיים וחוף-בנקאיים, שחקנים העושים שימוש במודל עסקי דיגיטלי, מתמחה ויעיל, שייצרו איום תחרותי.
- בחינת רמת התחרות בכל שוק היא משימה מורכבת מאוד. שינויים במבנה השוק דורשים זמן, בפרט במשק קטן כמו המשק הישראלי. לכן אנו מתמקדים בתיבה זו בעיקר בשינויים שחלו בסביבה התחרותית, בחסמים לתחרות שהוסרו ובאלו שהפיקוח על הבנקים צפוי להסיר בעתיד הקרוב, ולצד אלה מציגים את השינויים במדדים כמותיים שונים, המעידים על מגמות בתחום התחרות.
- הצעדים שנקטו בשנתיים האחרונות והסביבה הרגולטורית המעודדת תחרות כבר הביאו להגברת האיום התחרותי ולשינוי בפועל על פי מדדים שונים, בעיקר במגזר משקי הבית והעסקים הקטנים (לוח 2). כך, לדוגמה, גברה מאוד התחרות בתחום האשראי הקמעונאי, והיא מתבטאת במספר היבטים. ביניהם: גידול משמעותי של מספר השחקנים המציעים למשקי הבית אשראי צרכני – גופים בנקאיים וחוף-בנקאיים; גידול התחרות בתוך המערכת הבנקאית, המתבטא בעליית משקל האשראי הצרכני שמעמידים הבנקים הבינוניים וחברות כרטיסי האשראי בסך האשראי הבנקאי; שיפור במגוון המוצרים, באיכות ובנוחות של השירות הבנקאי למשקי הבית ולעסקים – בין היתר באמצעות חדשנות טכנולוגית-דיגיטלית; ירידה משמעותית בעמלות הנגבות מעסקים בתחום התשלומים והסליקה ועוד.
- הסרת חסמי התחרות הרבים – תהליך שהוא בעיצומו – והשינויים המבניים המשמעותיים המתחוללים בשוק הפיננסי צפויים לפעול להמשך התגברות התחרות בשנים הקרובות בתחומי הבנקאות הקמעונאית – של משקי הבית ושל העסקים הקטנים. מדובר בשינויים תשתיתיים, תהליך שאת פירותיו נראה בהדרגה.

כדי לאפשר תחרות בשוק האשראי ולהגביר את האיום התחרותי יש להסיר תחילה חסמים המונעים את התפתחות התחרות. לשם כך המשיך הפיקוח על הבנקים לנקוט שורה של צעדים רגולטוריים (לוח 1). את הצעדים האלה ניתן לסווג לשני אפיקי פעילות מרכזיים: צעדים אשר יאפשרו כניסה של שחקנים חדשים לשוק – שחקנים הפועלים על פי מודלים עסקיים דיגיטליים, מתמחים ויעילים – וצעדים להגברת התחרות בין השחקנים הקיימים. להגברת התחרות בין השחקנים הקיימים פועל הפיקוח בכמה דרכים: מתן תמריצים לבנקים להתייעל, שכן יעילות רבה יותר מגולגלת אל הלקוחות באמצעות תחרות בין הבנקים על שיפור בשירות והורדת מחירים; הסרת חסמים לפעילות דיגיטלית ומתן תמריצים לבנקים לשפר את השירות ללקוחות באמצעים אלה; והגברת האקטיביות של הלקוחות באמצעות

לוח 1

הורדת חסמים לתחרות בבנקאות

יוזמות מרכזיות שמקדמים בנק ישראל ושותפים נוספים להגברת התחרות

יוזמות שיושמו

צמצום דרישות ההון לסולק ולבנק חדש:

- 0 ההון שנדרש להקמת סולק חדש הופחת משמעותית, לכ-1 מיליון ש"ח.
- 0 ההון שנדרש להקמת בנק חדש הופחת ל-50 מיליוני ש"ח (מ-400 מיליוני ש"ח).

הסרת דרישות לפריסה פיזית-סניפית והקלת פעילות בנקאית בתקשורת מרחוק:

- 0 ניתנו הקלות רגולטוריות רבות בתחומי הבנקאות בתקשורת, אשר מאפשרות לשחקנים חדשים וקיימים לתת שירות מרחוק ומצמצמות את ה"חסרונות לקוטן".
- 0 הוסרו החסמים הפיקוחיים שחייבו פריסה רחבה כחלק מהפעילות הבנקאית.

הורדת חסמי מידע:

- 0 הלקוח מקבל תעודת זהות בנקאית, שהיא אמצעי למסירת מידע מרוכז במסגרת דיווח אחד כולל, לרבות בתחום העמלות.

הגברת הגמישות והיעילות התפעולית לטובת הצרכן:

- 0 הפיקוח נתן לבנקים תמריצים להתייעל בכוח האדם, בנדל"ן ובהוצאות בכללן.
- 0 שונתה המדיניות הפיקוחית בתחום מיקור החוץ ושיתופי הפעולה עם גופים שלישיים, כדי לאפשר יתר גמישות לשחקנים הפיננסיים בשירות הלקוחות.
- 0 נקבע כי יש לגבות עמלות מופחתות ללקוחות הפועלים באופן דיגיטלי.
- 0 נקבע מתווה להפחתת העמלה הצולבת.

רגולציה ופיקוח תומכי תחרות:

- 0 הפיקוח פישט והקל את התהליך של קבלת רישיון לסולק ובנק חדש, תוך יצירת שלב ראשון של קבלת רישיון מוגבל לפעילות, שהוא מהיר ומקנה לזם ודאות.
- 0 הפיקוח על הבנקים הגדיר מדיניות של פיקוח מונחה סיכון, שלפיה גופים קטנים וחדשים מקבלים ויקבלו הקלות בתחום העמידה בהוראות הניהול הבנקאי התקין.
- 0 רשות שוק ההון הוסמכה לפקח על גופים פיננסיים חוץ-בנקאיים רבים, והיא פועלת להסדרת פעילותם.

יוזמות בעיצומן

הקלה בדרישות למערכת IT עצמאית:

- 0 האוצר ובנק ישראל פועלים לקדם לשכת שירות בתחומי ה-IT, שתאפשר לשחקנים חדשים לפעול באמצעותה.
- 0 שונה החוק כך שבנק יכול להתארח על מערכות IT של בנק אחר.

הסרת חסמי מידע:

- 0 בנק ישראל מקים מערכת לשיתוף נתוני אשראי, אשר תרחיב את המידע שבידי בנקים קטנים ונותני שירותי אשראי חוץ-בנקאיים.
- 0 הפיקוח מוביל צוות עבודה שפועל להקלת העברת מידע של לקוחות באופן דיגיטלי, באישור הלקוח, באמצעות סטנדרט טכנולוגי API.

שינוי מבני להגדלת מספר השחקנים בשוק:

- 0 הפיקוח מקדם את ההפרדה של שתי חברות כרטיסי האשראי מהבנקים, ולשם כך, פירסם הוראות פיקוחיות שיסייעו לחברות בתחילת פעילותן לאחר ההפרדה (בתחום ההון, ובקרוב בתחום הנזילות).
- 0 מכלול השינויים האמורים צפויים להקל גם על הקמת בנק דיגיטלי, והפיקוח על הבנקים מלווה יזמים המעוניינים להקים בנק כזה.

הקלת המעבר מבנק לבנק

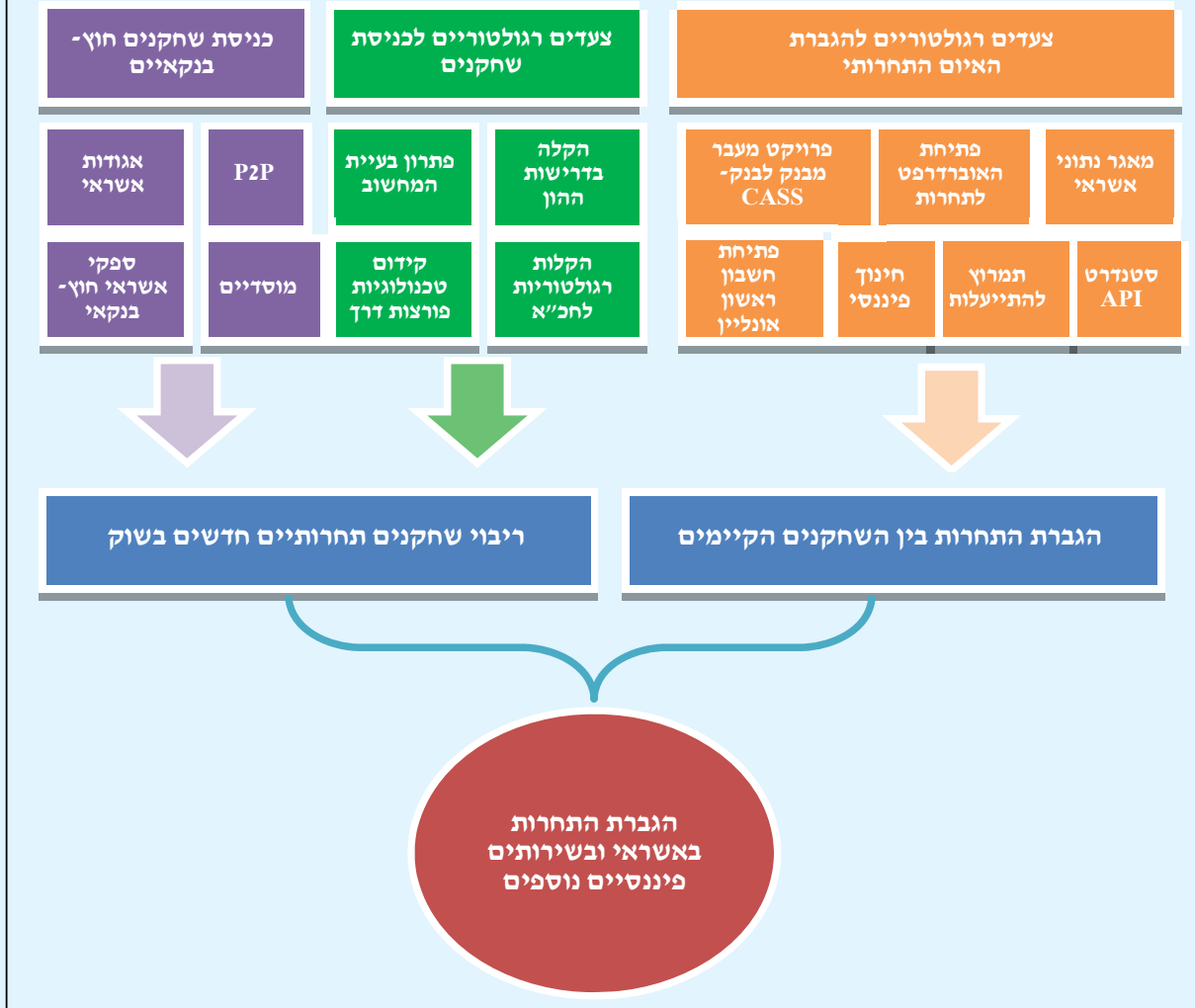
- 0 ועדה של בנק ישראל, האוצר והבנקים פועלת להקמת מנגנון שיאפשר מעבר מבנק לבנק בקלות ("בקליק"), כולל מנגנון "עקוב אחריי" אוטומטי.

הגברת המודעות הפיננסית והחינוך הדיגיטלי של לקוחות:

- 0 הפיקוח על הבנקים פועל ביוזמות שונות להגברת המודעות הפיננסית של הציבור.
- 0 הבנקים הרחיבו את הפעולות להגברת המודעות הפיננסית וההכשרה הדיגיטלית ללקוחות.

הפיקוח על הבנקים מקדם צעדים שמטרתם הגברת התחרות בשוק האשראי

איור 1
כיצד תגבר התחרות

קידום השקיפות והעברת המידע ללקוח, כך שהוא יוכל לקבל הצעות חלופיות מבנקים או מגופים אחרים. כל יוזמה להגברת התחרות חשובה, אך מכלול הצעדים הוא שיביא לשינוי המיוחל בפני התחרות (איור 1). כך, במטרה לאפשר כניסה של שחקנים חדשים לשוק, גיבש הפיקוח על הבנקים מתווה להפחתת דרישות ההון מבנקים חדשים. נוסף על כך נבחנת, בשיתוף משרד האוצר, הדרך המיטבית לפתור את בעיית חסם המחשוב¹. כמו כן פועל הפיקוח על הבנקים להקלת העומס הרגולטורי המוטל על חברות כרטיסי האשראי כדי לאפשר להן להיטיב ולהתמודד מול שאר המתחרים בשוק. הפיקוח גם מעודד את הסרת החסמים בפני אימוץ טכנולוגיות פורצות דרך

¹ מערכות המחשוב והתשתית הטכנולוגית של הבנקים מורכבות ויקרות להקמה ולתפעול, וכן דורשות עמידה בכללי רגולציה רבים. עלות גבוהה זו מציבה את אחד החסמים לכניסתם של בנקים חדשים.

על ידי הבנקים, כדי להפכם לשחקנים תחרותיים אפקטיביים בשוק הפיננסי. בשוק התשלומים והסליקה גובשו **תנאי אירוח לסולק**, והוסרו החסמים **להקמת סולק חדש**, שהביאו גם למתן רישיון לשני סולקים חדשים בשנה האחרונה.

בין הצעדים המשמעותיים להגברת התחרות **מקים בנק ישראל בימים אלו מערכת לשיתוף נתוני אשראי**, אשר תסייע לצמצם את פערי המידע בין ספקי האשראי השונים ותאפשר למתחרים נוספים להתחרות באפקטיביות בשוק זה באופן המקובל בעולם. כן עדכן הפיקוח על הבנקים הוראת בנקאות בתקשורת, שבמסגרתה נקבע כי לבקשת לקוח **בנק יחויב להעביר מידע על יתרת מסגרת העו"ש שלו לגוף פיננסי לשם קבלת הצעות תחרות לאשראי הבנקאי**. הדבר יאפשר את פתיחת מסגרות האשראי בחשבונות העו"ש (האוברדראפט) לתחרות. נוסף על כך פועל הפיקוח על הבנקים להסדרת **מערכת לשיתוף מידע בנקאי באמצעות הגדרת סטנדרט API** ל"בנקאות פתוחה". API היא פלטפורמה המאפשרת למערכות או אפליקציות מצד ג' לצפות במידע. בהקשר הבנקאי – טכנולוגיה זו תאפשר לשחקנים כדוגמת חברות פינטק לצפות במידע בנקאי הנמצא בידי הבנקים (כהעברות ותשלומים שהלקוח מבצע), בהסכמת הלקוח ובאופן בטוח; זאת כדי לאפשר לגופים אחרים להתחרות בבנקים על השירותים שהם מספקים ללקוחותיהם, כלומר "בנקאות פתוחה". צעדים אלו מתווספים **לתעודת הזהות הבנקאית** הקיימת כיום, שהיא אמצעי למסירת מידע מרוכז ללקוח במסגרת דיווח אחד כולל, לרבות בתחום העמלות. תעודה זו נועדה לסייע ללקוח לקבל החלטות צרכניות מושכלות, לשפר את יכולתו לעקוב אחר פעילותו בחשבון, להגביר את יכולת ההשוואה בין מוצרים ושירותים בנקאיים שונים, להניע אותו ולסייע לו לפעול לשיפור תנאיו.

לשם מעבר קל ובטוח של לקוחות פועל הפיקוח על הבנקים, בשיתוף עם משרד האוצר, לגיבוש מתווה המאפשר **העברת חשבון עו"ש בצורה פשוטה ובטוחה לצרכן**. מדובר בפרויקט מורכב, שאותו יידרשו הבנקים ליישם בשלוש השנים הקרובות. חשבון העו"ש הוא בין המוצרים הפיננסיים המרכזיים שלקוחות דורשים, אך הוא גם אחד המוצרים המסובכים ביותר להעברה בין ספקים שונים, וזאת בשל הסיכון התפעולי בעת המעבר, הנובע מחשש לאי ביצוע עסקאות שנקבעו בחשבון. לכן נבחן פתרון הנשען על מודל ניווד חשבונות (CASS- Current Account Switching Service), דומה לזה המשמש בבריטניה, שעל פיו המעבר בין החשבונות ייעשה על ידי התרעה פשוטה לבנק, דבר אשר יפחית משמעותית את הנטל הבירוקרטי שבצעד זה. נוסף על כך פועל הפיקוח על הבנקים לעדכון הוראות אשר יאפשרו **פתיחה וסגירה של חשבונות אונליין ביתר קלות**. ככל שתהליכי הפתיחה והסגירה יהיו פשוטים ונגישים יותר, כך תתאפשר תחרות אפקטיבית יותר בין הבנקים.

חשיבות החינוך הפיננסי בהגברת התחרות

אחד הגורמים החשובים להגברת התחרות הוא אקטיביות הצרכנים. ככל שהצרכנים ישכילו להבין את העלויות הפיננסיות שהם נושאים ואת השירותים השונים והמגוונים שמציעים שחקנים פיננסיים שונים, באופן שיאפשר להם להשוות את העלויות, האיכות והמגוון של השירותים בין הגופים הפיננסיים ובהתאם לצורכיהם, כך תגבר התחרות בין המוסדות הפיננסיים על אותם צרכנים. למעשה, חינוך ומודעות פיננסיים ינגישו את הידע הנדרש לצרכן, יסייעו לו לשפר את התנהגותו ולפעול באופן רציונלי ויסייעו בהפיכתו לצרכן מודע.

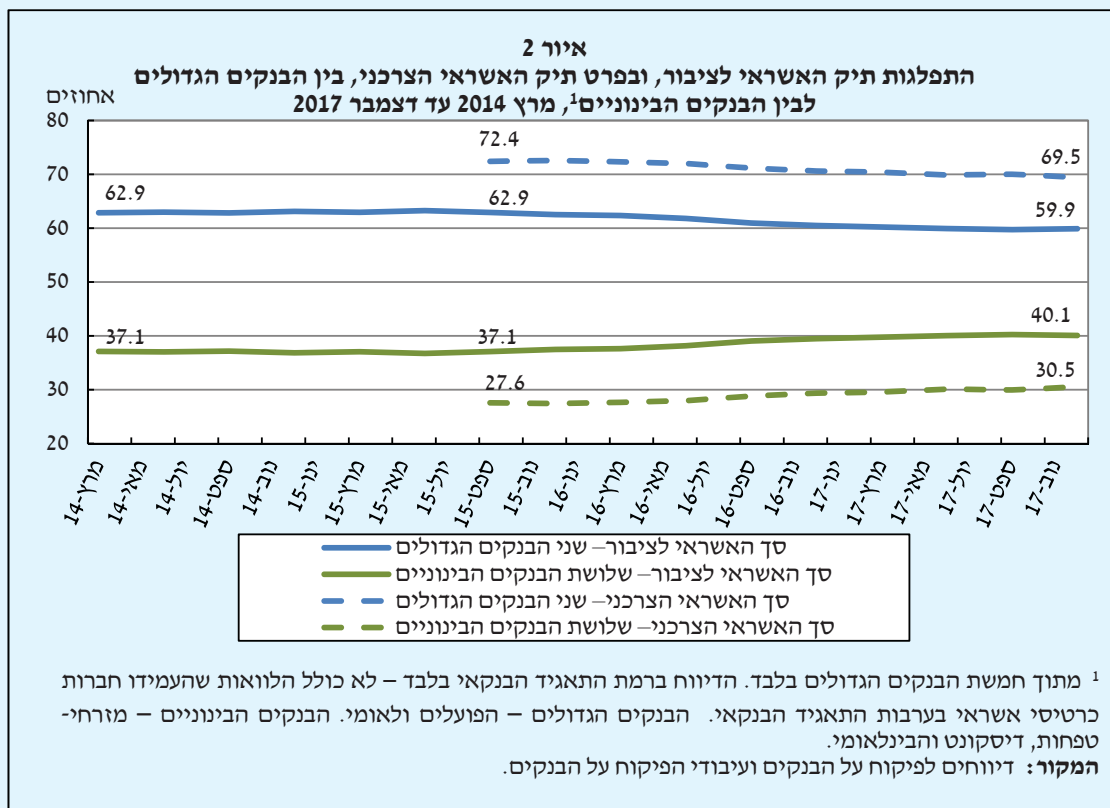
החשיבות של העמקת הידע הפיננסי והפיננסי-דיגיטלי בקרב האוכלוסיות השונות גדלה במיוחד עם גידול מספר הגופים הפיננסיים שמציעים כיום אשראי ומוצרים פיננסיים לציבור. לפיכך החליט הפיקוח על הבנקים לפעול להגברת המודעות הפיננסית של אוכלוסיות שונות בחברה הישראלית, בין היתר לצורך צמצום פערי המידע, שיפור הרווחה הכלכלית, המודעות לזכויות ועוד. (להרחבה בנושא פעילות הפיקוח על הבנקים בנושא, ראו תיבה ג'-1: "הגברת המודעות הפיננסית").

תמורות בתחרות בתחומי הקמעונות – משקי הבית והעסקים הקטנים

מדידת התחרות בכלל ובתחומי הבנקאות בפרט היא סוגיה מורכבת, שכן שוק זה טומן בחובו פעילות מגוונת בעלת מאפיינים שונים. כשמודדים את התחרות על אספקת שירות פיננסי מסוים עולה השאלה באיזה שוק להתמקד – בשוק הבנקאות בלבד, או בשוק של כל השחקנים המציעים שירות זה, לדוגמה שוק מתן האשראי, הכולל גופים חוץ-בנקאיים. בשנתיים האחרונות אנו עדים להתפתחות מהירה של שוק האשראי הקמעונאי בכללותו, עם כניסת מתחרים חדשים לשוק זה: חברות כרטיסי אשראי (שאינו בערבות הבנקים), נותני אשראי חוץ-בנקאיים, גופים מוסדיים שהרחיבו את פעילותם בתחומי האשראי הצרכני, פלטפורמות הלוואות בין אנשים ועסקים (P2P ו-P2B) ועוד. הפיקוח על הבנקים פועל להגברת התחרות גם בתחום התשלומים והסליקה, במטרה להשפיע על המחיר שבית העסק משלם על העסקאות בכרטיסי האשראי ועל השירות שהוא מקבל. לכל אחד משווקים אלו מאפייני פעילות, הרכב עלויות ומאפיינים רגולטוריים משלו, ולכן כשבוחנו את התחרות יש להבחין בין השווקים השונים ומאפייניהם.

בספרות ישנן שתי גישות מרכזיות למדידת רמת התחרות בשוק הבנקאות: הגישה המבנית, הנסמכת על מדדי ריכוזיות וגורסת כי יש קשר בין רמת הריכוזיות בשוק לבין רמת התחרות בו, וזאת משום שריכוזיות עלולה לאפשר התנהגות מתואמת בין החברות, ובכך להחליש את התחרות. לעומתה גורסת גישת האיום

חלקם של שני הבנקים הבינוניים באשראי לציבור, ובפרט באשראי הצרכני, גדל על חשבון חלקם של הבנקים הגדולים

לוח 2

מדדים המעידים על התגברות התחרות בבנקאות למשקי הבית ולעסקים הקטנים

גידול מספר השחקנים והחלופות לצרכן הבנקאי

- הפיקוח על הבנקים נתן שני רישיונות לסולקים חדשים.
- גדל מספר נותני האשראי החוץ-בנקאי המציעים אשראי למשקי בית.
- שתי חברות כרטיסי האשראי שיופרדו מהבנקים כבר פועלות באסטרטגיה תחרותית יותר מאשר בעבר.
- בנקים מציעים שירותי אשראי ופיקדונות ללקוחות שלא מנהלים אצלם חשבון עו"ש.

ירידה בעמלות לעסקים בתחום התשלומים

- עמלות הסליקה לעסקים הולכות ויורדות.
- חברות כרטיסי האשראי חתמו על מגוון הסכמים עם ארגוני גג של עסקים קטנים ומאגדים, שבהם גלומה עמלת סליקה נמוכה מזו שגבו בעבר, והשינוי משתקף בהמשך ירידתן של העמלות.

הגברת החדשנות ושיפור השירות הבנקאי

- הבנקים שיפרו את הכלים הדיגיטליים לציבור, שמאפשרים שירות נוח וזול יותר.
- הציבור מגדיל את השימוש בכלים הדיגיטליים החדשניים.

התייעלות

- הבנקים מצייגים שיפור ביעילות, שנגזר מיישום תוכניות פרישה מרצון ומשינויים גדולים במבנה הארגוני ובתהליכי העבודה, וזאת בתמרוץ של הפיקוח על הבנקים.

שינוי בנתחי השוק בתחום האשראי הצרכני

- עלו נתחי השוק של הבנקים הבינוניים וחברות כרטיסי האשראי בתחום האשראי למשקי הבית.
- גדל האשראי הצרכני שמספקים גופים חוץ-בנקאיים.

ירידה בעמלות למשקי בית

- העמלות למשקי הבית יורדות במגוון רב של תחומים, בפרט כאשר הפעילות מבוצעת באמצעים ישירים, וסך העמלות ביחס לכלל הנכסים של הבנקים הולך ויורד.

שיפור בשקיפות המידע ללקוח וביכולת ההבנה וההשוואה בין חלופות

- הטכנולוגיה מאפשרת ללקוחות להשוות בקלות את ההצעות שהם מקבלים באשראי, במשכנתאות, בתחום נירות הערך ועוד בנוחות וללא מפגש פיזי.

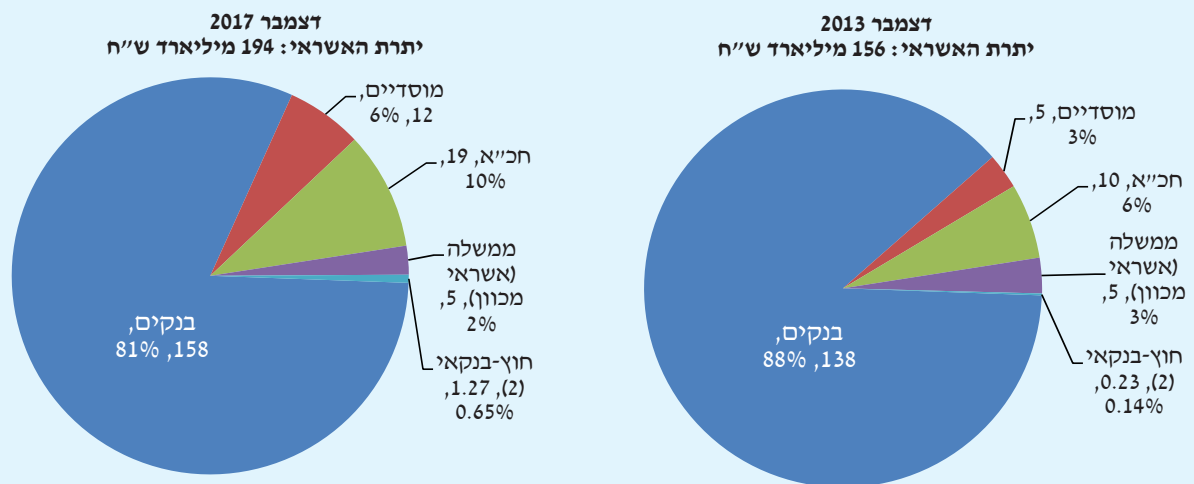
התחרותי (Non-Structural approach of competition) כי משקים ריכוזיים אינם בהכרח לא תחרותיים, וזאת משום שדי בקיומו של איום תחרותי כדי שתתקיים תחרות. גישת האיום התחרותי מניחה שישנם רכיבים נוספים מלבד מבנה השוק, אשר יכולים להשפיע על מידת התחרות, כדוגמת חסמים רגולטוריים (Bresnahan, 1989; Panzar and Rosse, 1987). ואכן, מחקרים עדכניים רבים לא מצאו קשר בין מידת הריכוזיות לבין מידת התחרות בפועל בשוק, הנובעת מקיומו של איום תחרותי. מכאן שבחינה של מדדי ריכוזיות בלבד, ובוודאי של ריכוזיות המחושבת רק בשוק הבנקאות תוך התעלמות מהשוק החוץ-בנקאי המתחרה, אינה מספיקה כדי ללמוד על מידת התחרות, ואף עלולה להטעות. כדי לאמוד את התפתחות התחרות במשק יש לבחון את כלל התמורות המתחוללות בשוק.

בשנתיים האחרונות אנו עדים לתמורות בתחרות על משקי הבית והעסקים הקטנים, אשר נובעות מהשינויים הרגולטוריים שתוארו לעיל. השינויים מוצאים ביטוי ניכר כבר עתה בממדים שונים. (ראו לוח 2 והרחבה בהמשך הטקסט.) עם זאת חשוב לזכור כי לתחרות צפויים עוד ביטויים רבים בעתיד, אשר עדיין לא ניתן לראותם, משום ששינויים במבנה השוק הם תהליך ממושך, בפרט במשק קטן כמו המשק הישראלי.

אחת הסיבות העיקריות לתמורות בשוק האשראי הצרכני היא כניסתם ופעילותם של שחקנים חוץ-בנקאיים. חברות כרטיסי האשראי, שחלקן צפויות להיפרד מהבנקים, הגדילו את האשראי הצרכני שאינו בערבות הבנקים. נוסף על כך החלו הבנקים לתת אשראי צרכני גם ללווים שאינם נמנים עם לקוחותיהם. חברות אשראי חוץ-בנקאיות החלו גם הן להשתלב בשוק ההלוואות הצרכניות, ולראיה – בשנת 2017 הוגשו לרשות שוק ההון מעל 1,000 בקשות לקבלת רישיון למתן אשראי². **בשוק האשראי הצרכני הבנקאי ניכר כי עלו נתחי השוק של הבנקים הבינוניים** (איור 2), **ובשוק האשראי הצרכני הכולל נתח השוק של הבנקים החל לרדת**. (איור 3. להרחבה ראו פרק א': "האשראי הצרכני"). נציין, כי הנתונים אינם מלאים: הם כמעט אינם כוללים גופים חוץ-בנקאיים פרטיים, שכן אלו אינם מדווחים על היקפי האשראי שהם מעמידים. נתונים אלו צפויים להיאסף בעתיד על ידי רשות שוק ההון.

נתח השוק של הבנקים באשראי למשקי בית יורד בשל גידול באשראי ממקורות לא בנקאיים

איור 3
התפלגות יתרת החוב של משקי בית (שלא לדיוור), לפי מקורות¹, דצמבר 2013 מול דצמבר 2017

¹ לא כולל אשראי מתושבי חוץ – עקב חוסר בנתונים. האשראי מהבנקים כולל הלוואות שאינן למטרת רכישת דירה אך ניתנו כנגד מישכון דירה. נכון לדצמבר 2017 יתרה זו עומדת על כ-20 מיליארד ש"ח. האשראי מחברות כרטיסי האשראי אינו כולל אשראי שהוא באחריות או ערבות הבנקים, אשר נכלל בירתת האשראי של הבנקים.

² הנתונים כוללים את חברת "מימון ישיר" בלבד. נתונים נוספים על המימון החוץ-בנקאי ייאספו בעתיד על ידי רשות שוק ההון.
המקור: בנק ישראל, הבורסה לניירות ערך בת"א.

² במניין בקשות אלה נכללים גם גופים לניכיון צ'קים.

תחרות על הלקוחות הקמעונאיים באמצעות שיפור שירותים ופתיחת שירותים חדשים בימים אלו ניתן לראות את הבנקים מתחרים על הצרכנים באמצעות פיתוח שירותים שונים לטובת שיפור השירות ללקוחות. חלק מהבנקים מתמקדים בהיבט הדיגיטלי, ומשדרגים את היישומנים (אפליקציות) באופן שיאפשר צפייה במידע פיננסי וביצוע פעולות בנקאיות דרך היישומון, החל מהפקדת צ'קים, נטילת הלוואות, העברות כספים וניהול פיקדונות, ועד לניהול חשבון בנק באופן מקוון בלבד. כן פותחו יישומנים להעברת תשלומים וארנקי תשלומים. בנקים אחרים דואגים לשפר את הממשק של הלקוח עם בנקאי אנושי, במטרה לשפר את איכות השירות, וזאת באמצעות שיחות וידאו אינטרנטיות, החוסכות מהלקוחות את ההגעה לסניפים עצמם, חיזוק מערך הטלפונייה ומרכזי השירות מרחוק והגדלת פריסת הסניפים.

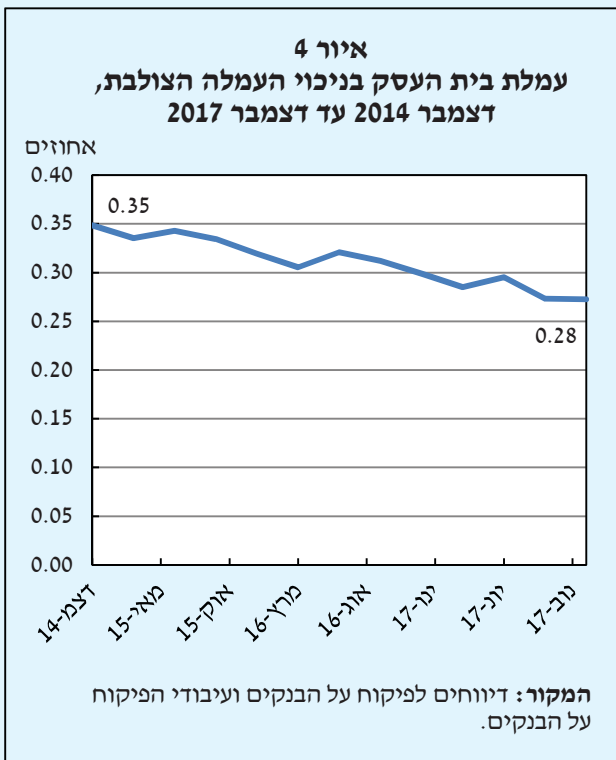
גם חברות כרטיסי האשראי שצפויות להיפרד מן הבנקים, ויידרשו להתמודד בתחרות מולם, נוקטות צעדים משמעותיים. כך **אנו רואים את החברות האלה מתחרות על מועדוני לקוחות** באמצעות מתן הטבות ללקוחות, כדוגמת הוזלת מחירי הקניות והחוזרים מהקניות באשראי ללקוחות, כל זאת במטרה להגדיל את נתח השוק שלהן. ביטויים אלה של שיפור השירותים והרחבתם, המעידים על תחרות, **צפויים להתעצם ולהפוך למגוונים יותר עם הפרדת חברות כרטיסי האשראי בפועל, וכן עם התעצמות מתחרים חוץ-בנקאיים נוספים**, כדוגמת ספקי אשראי חוץ-בנקאיים מוסדרים, חברות P2P וכן גם חברות ביגטק, שברחבי העולם כבר החלו לספק שירותים פיננסיים. החשש מהמתחרים מניע את הבנקים להתייעל משמעותית ולהשקיע כבר היום באמצעים טכנולוגיים מתקדמים. (להרחבה ראו פרק א', "התייעלות", וכן תיבה ב'-2: "טכנולוגיות פיננסיות ובנקאות העתיד").

השפעה על מחירי העמלות והאשראי

בשנים האחרונות ירדה משמעותית העלות החודשית הממוצעת של חשבונות משקי הבית והבנקאות הפרטית. ירידה זו החלה על רקע שורת צעדים רגולטוריים, שנקט הפיקוח על הבנקים הן לצורך הגברת השקיפות בנושא העמלות על השירותים הבנקאיים והן כדי להפחית את העמלות באפיקים השונים וכך להיטיב עם הצרכנים. הוזלה זו גברה בשנתיים האחרונות לנוכח מעבר הלקוחות לאפיקים דיגיטליים והוראות רגולטוריות מטעם הפיקוח על הבנקים לגבי גביית עמלות נמוכות יותר בפעולות אינטרנטיות. העלות של ביצוע פעולה בנקאית בערוץ ישיר נמוכה בשיעור שמגיע עד כ-75% מעלות ביצועה באמצעות פקיד.

בשנת 2017 תרמה פעילות הפיקוח על הבנקים במידה רבה להוזלה של עמלות השירותים הבנקאיים, משום שעל פי הנחייתו כל פעולה שלקוח מבצע באמצעים ישירים תהיה זולה מאותה פעולה המבוצעת באמצעות פקיד בנק. הבנקים אכן הציגו הנחות בעמלות על השירותים השונים בשיעורים שבין 10% ל-100%. ירידת תעריפי העמלות באמצעים הישירים מתחדדת לנוכח גידול מספר הפעולות המבוצעות באמצעים ישירים אלו.

התגברות התחרות בענף הסליקה הובילה לירידה בעמלת בית העסק

בענף התשלומים והסליקה התגברות התחרות נותנת את אותותיה בירידה של עמלת בית העסק. כך, כאשר בוחנים את עמלת בית העסק בניכוי העמלה הצולבת רואים שבשלוש השנים האחרונות היא ירדה בכ-0.07 נקודת אחוז (איור 4). ההחלטה לפעול לפתיחת השוק למתחרים נוספים, היוצרת איום תחרותי, פעלה לירידה בעמלות הסליקה עוד בטרם החלו המתחרים הללו לפעול. ואכן, לאחרונה נכנסו שני שחקנים חדשים לשוק הסליקה – "טרנזילה", ו"קארדקום". (להרחבה ראו פרק א': "חברות כרטיסי האשראי").

אשר לריביות על האשראי – קשה להעריך את ההשפעה שתהיה להתגברות התחרות ולשינויים בשוק עליהן, שכן הריבית על אשראי מתבססת על ארבעה גורמים: עלויות גיוס המקורות להעמדת האשראי, סיכון האשראי, הנובע הן מסיכון הלווה והן מהמתאם בינו לבין לווים נוספים בתיק האשראי, העלויות התפעוליות הנדרשות להעמדת אשראי זה ופרמיה המייצגת את כוח השוק הנובע ממידת התחרות. עם התגברות התחרות צפויה לרדת הפרמיה שגופי האשראי יכולים לגבות כתוצאה מהפעלת כוח שוק, אולם במקביל צפויה לגדול פרמיית הסיכון, שכן ניתן להניח כי תגדל הנגישות של האשראי למשקי הבית והעסקים הקטנים, וסביר כי הדבר יעלה את המינוף שלהם. אם גידול זה יהיה משמעותי דיו כדי להשפיע על רמת הסיכון, הוא יפעל להעלאת הריביות על האשראי, ולראיה – ישנן מדינות המאופיינות ברמת תחרותיות גבוהה אך גם בריביות גבוהות (למשל אסטוניה וסלובקיה). קשה אפוא להעריך כיצד יתפתחו הריביות על האשראי.

רשימת מקורות

- Andries, Alin Marius and Capraru Bogdan, "The Nexus Between Competition and Efficiency: The European Banking Industries Experience", *International Business Review*, 23(3) (2014): 566-579.
- Bresnahan, Timothy F., "Empirical Studies of Industries with Market Power", *Handbook of Industrial Organization* 2 (1989): 1011-1057.
- Casu, Barbara and Claudia Girardone. "Bank Competition, Concentration and Efficiency in the Single European Market", *The Manchester School* 74.4 (2006): 441-468.
- Panzar, John C. and James N. Rosse, "Testing for 'Monopoly' Equilibrium", *The Journal of Industrial Economics* (1987): 443-456.

תיבה ב'-2: ענף הבנקאות לאן? תרחישים אפשריים לפי ה-BIS

- בעידן הדיגיטלי הטכנולוגיה תופסת נתח הולך וגדל בעולם העסקי ובתוך כך גם בתעשייה הפיננסית. בשנים האחרונות אנו עדים להתפתחות מואצת של טכנולוגיות שמאפשרות להעניק בקלות שירותים בנקאיים מרחוק ולייעל את מערכי השירות והתפעול. לצד זאת אנו רואים טכנולוגיות מתקדמות שנמצאות בשלבים שונים של התפתחות וסביר להניח כי ימצאו להן שימושים פיננסיים חדשים ומגוונים – למשל בלוקצ'יין, בינה מלאכותית, למידת מכונה מתקדמת וטכנולוגיה לעיבוד תמונה וביומטריה.
- התפתחות הטכנולוגיות הפיננסיות טומנת בחובה הזדמנויות למערכת הבנקאית וללקוחותיה, אך גם אתגרים וסיכונים חדשים. הטכנולוגיה מגבירה את התחרות לבנקים מבפנים ומבחוץ וגוררת שינויים במודלים העסקיים. כמו כן היא מלווה בהתגברות הסיכונים לדליפת מידע ולפגיעה בהמשכיות העסקית.
- בעולם מעריכים שבשנים הקרובות תשנה הטכנולוגיה באופן דרמטי את פני הבנקאות הקמעונאית. ישנה הסכמה שהצורך בשירותי בנקאות יתמיד, אולם צפוי כי הם יינתנו באופנים שונים – ואולי גם מידי שחקנים שונים – מאלה שאנו מכירים כיום.
- ועדת באזל לענייני בנקאות ב-BIS גיבשה חמישה תרחישים אפשריים לגבי האופן שבו התפתחות הטכנולוגיה הפיננסית תשפיע על עולם הבנקאות העתידי; ייתכן שבמציאות יתממשו צירופים שונים שלהם:
 1. *הבנק המשופר* – הבנקים הקיימים יעברו דיגיטציה ומודרניזציה.
 2. *הבנק החדש* – הבנקים הקיימים יוחלפו בבנקים חדשים מוטי טכנולוגיה.
 3. *הבנק המבוזר* – השירותים הניתנים כיום בבנק שבו הלקוח מנהל את חשבון העו"ש יבוזרו בין בנקים ושחקנים טכנולוגיים רבים.
 4. *הבנק המצומצם* – השחקנים הטכנולוגיים, כגון ענקיות הטכנולוגיה או חברות הפינטק, יהפכו לפנים של הממשק עם הלקוחות (ואלה למעשה יראו בהם בנקים), ואילו הבנקים הקיימים ישמשו ספקים וינהלו את הסיכונים מאחורי הקלעים.
 5. *הבנק שאינו מתווח* – הבנקאות הקמעונאית תתקיים בין אנשים על בסיס טכנולוגיה, ללא גורם שלישי מתווח. ב-BIS מעריכים כי לתרחיש זה הסתברות נמוכה.
- הפיקוח על הבנקים מייחס חשיבות רבה לקידום הטכנולוגיה והחדשנות הפיננסית, לטובת הלקוחות ובמטרה להתאים את המודל העסקי של הבנקים הקיימים לעולם הטכנולוגי החדש. לכן הפיקוח פועל בכלים רגולטוריים שונים כדי לעודד את החדשנות בבנקאות ולשחרר את החסמים המעכבים הטמעה של טכנולוגיות חדשות, תוך התוויית העקרונות לניהול הסיכונים הנובעים מכך. לצד זאת הפיקוח מתמרץ את הבנקים להתייעל, מתוך הבנה שהבנק העתידי יהיה מוטה טכנולוגיה ומבוסס פחות על כוח אדם.
- ככל שהבנקים ישכילו לאמץ ולתעל את הטכנולוגיות החדשות לטובת מיכון תהליכים וייעולם, יצירת מוצרים ושירותים חדשים, שיפור הנוחות וחוויות הלקוח, וחיזוק הבקורות והציות, כך הם יגייסו את תהליך הדיגיטציה להתאמת המודל העסקי לעולם החדש ולשמירה על "זכות הקיום הכלכלית".
- הבנקים בישראל משקיעים משאבים רבים בקידום הדיגיטציה והטכנולוגיה, אך עליהם לוודא שהם מצליחים להדביק את קצב ההתקדמות העולמי ולהשיג חיסכון תפעולי תוך הספקת מוצרים ושירותים חדשניים ללקוחות.

רקע

העולם הפיננסי בכלל וענף הבנקאות בפרט עוברים בעידן הנוכחי שינויים מהותיים על רקע התפתחות הטכנולוגיות הפיננסיות (Financial Technologies – Fintech)¹. שינויים אלו הולכים ונעשים משמעותיים, והם צפויים להוסיף להשפיע על ענף הבנקאות בעולם ובישראל. במקביל לכך ענקיות הטכנולוגיה הבין-לאומיות, גופים שמקובל לכנות "ביגטק"² (BigTech), מרחיבות את פעילותן לתחומים חדשים, ולפי ההערכות חלקן ייכנסו במידה הולכת וגוברת לתחומים פיננסיים ובנקאיים. התפתחות הטכנולוגיות טומנת בחובה הזדמנויות למערכת הבנקאית וללקוחותיה, אך גם אתגרים וסיכונים רבים. הטכנולוגיה יכולה לגרום לשינוי במודלים העסקיים של המוסדות הפיננסיים, וייתכן כי בנקאות העתיד תהיה שונה לחלוטין מזו שהכרנו עד היום.

בשנים האחרונות מתפתחות הרבה טכנולוגיות בעלות יישומים פיננסיים, ביניהן בינה מלאכותית (AI) ולמידת מכונה מתקדמת (Machine Learning) המבוססות על ניתוח נתוני עתק (Big Data), בנקאות פתוחה הממומשת באמצעות ממשק API, בלוקצ'יין וספר חשבונות מבוזר (DLT), מחשוב ענן, עיבוד תמונה וביומטריה (ראו הרחבה בנספח). טכנולוגיות אלו מציעות מנעד רחב של אפשרויות לגיוון השירותים והמוצרים הבנקאיים, שיפור הנוחות בצריכת השירותים וחוויית הלקוח, שיפור הבקורות והציות, וייעול תהליכי העבודה. נוסף לכך ההתפתחויות גוררות תמורות בהעדפות הצרכנים: הם נעשים מודעים יותר למצבם הפיננסי ומפגינים נכונות גוברת לאמץ טכנולוגיות חדשות ולהשתמש בבנקאות דיגיטלית מבוססת אינטרנט. בעקבות התפתחויות אלו מתגברת בעולם התחרות על מתן שירותים בנקאיים, הן מצד שחקנים חיצוניים למערכת הבנקאית (חברות הטכנולוגיה או שחקנים פיננסיים חדשים ומבוססי טכנולוגיה) והן מצד המערכת הבנקאית – באמצעות הטכנולוגיה.

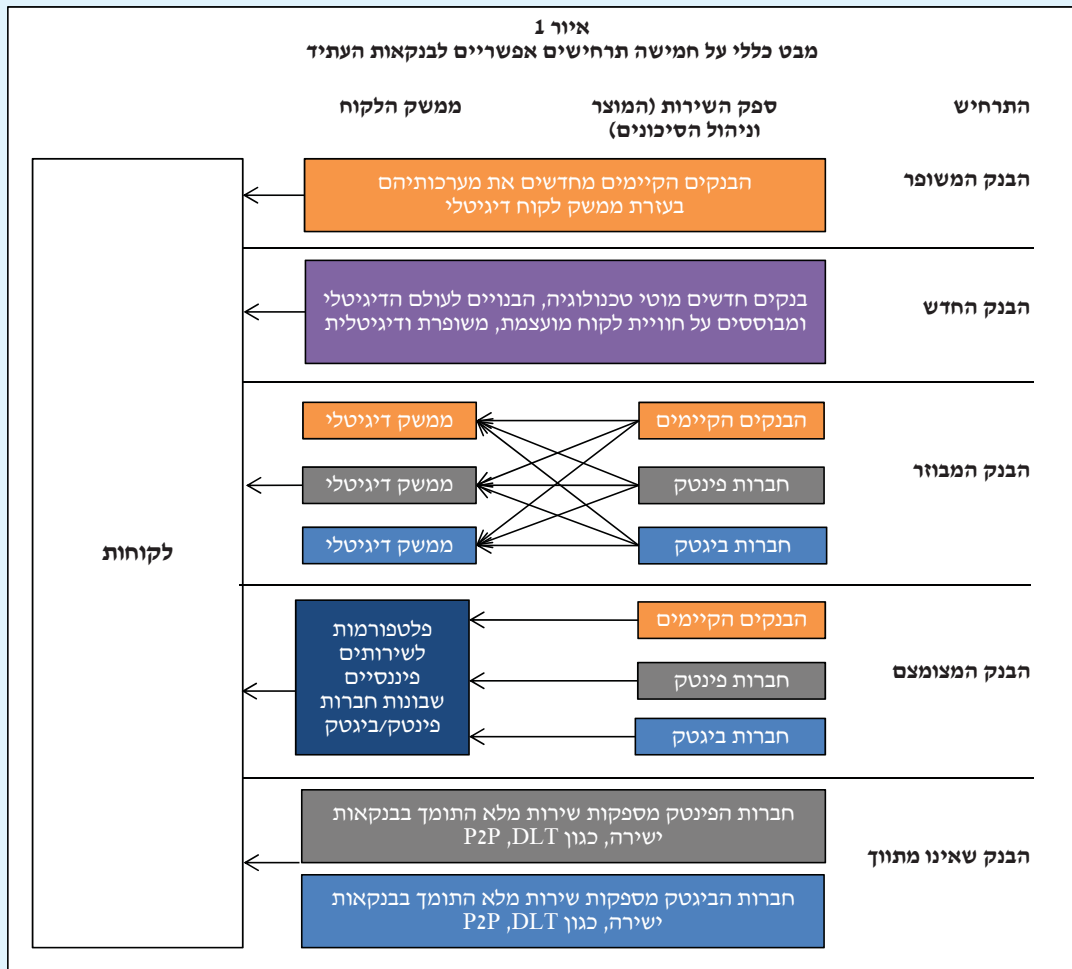
תרחישים אפשריים לעתיד ענף הבנקאות

עתידה של מערכת הבנקאות תלוי בגורמים רבים ובאינטראקציה ביניהם: בנקים, לקוחות, רגולציה מקומית ועולמית, מתחרים פוטנציאליים בארץ ובעולם והתפתחות הטכנולוגיה. מספרם הרב של הגורמים הללו והקשרים המורכבים ביניהם יוצרים קושי להעריך כיצד התפתחות הטכנולוגיה עשויה להשפיע על ענף הבנקאות, ובפרט על רווחיותו והתחרות בו. בחלק זה נציג בקצרה חמישה תרחישים אפשריים שגיבשה ועדת באזל לענייני בנקאות (אזור 1). עם השחקנים המרכזיים בתרחישים אלו נמנים הבנקים הקיימים כיום, חברות הפינטק וחברות הביגטק. חשוב לציין כי התרחישים אינם מביאים בחשבון צעדים שרשויות הרגולציה עשויות לנקוט, ובמקור הם מתייחסים לענף הבנקאות בעולם ולא דווקא בישראל. זאת ועוד, תרחישים אלו אינם נפרדים זה מזה, וקרוב לוודאי שבמציאות יתממשו צירופים שונים שלהם.

1. הבנק המשופר (The Better Bank): בתרחיש זה יעברו הבנקים הקיימים תהליך מקיף של מודרניזציה ודיגיטציה. הבנקים הקיימים יוסיפו להטמיע טכנולוגיות חדשות ויהפכו לדיגיטליים יותר. חלק מהמודלים העסקיים ישתנו, אך הקשר עם הלקוחות ופעילות הליבה יישארו בידיהם. הבנקים יעשו שימוש בטכנולוגיות חדישות כדי לשפר את מערכותיהם, לחדש את הממשק עם הלקוחות, ליצור ערך מוסף, ולהציע שירותים מתקדמים כגון ייעוץ השקעות רב-תכליתי וניהול דיגיטלי של נכסים ואשראי. הטכנולוגיה גם תאפשר להם להתייעל, לשפר את מערכי השירות, התפעול וניהול הסיכונים, ולחסוך הוצאות רבות. הבנקים יצטרכו לעשות מאמץ רב כדי להתאים את המודל העסקי הנוכחי שלהם, בפרט לנוכח העובדה שלמרביתם יש כיום מערכות ישנות, תהליכים מסורבלים, ומבנה שאינו תואם את הנדרש בעתיד.

¹ ראו הרחבה בסקירת הפיקוח על הבנקים לשנת 2015, תיבה א'-1: חדשנות טכנולוגית בענף השירותים הפיננסיים: חברות Fintech ודיגיטציה בנקאית.

² בדרך כלל המושג כולל את "גוגל", "פייסבוק", "אמזון" ו"אפל", אולם לעיתים הוא כולל גם את "עליבא" ו"מיקרוסופט".

2. **הבנק החדש (The New Bank): בתרחיש זה יוחלפו הבנקים הקיימים בשחקנים חדשים מוטי טכנולוגיה.** הבנקים הקיימים לא יצלחו את המהפכה הדיגיטלית ויוחלפו בבנקים חדשים ומוטי טכנולוגיה (חברות ביגטק או פינטק) – אלה יוכלו לקבל רישיונות פעולה מהרגולטורים בעולם. הבנקים הטכנולוגיים יחזיקו תשתית דיגיטלית חדשנית, מהירה וחסכונית בעלויות (Cost Effective), וישתמשו בניתוח נתוני עתק – לדוגמה מרשתות חברתיות, בהסכמת הלקוחות – על מנת להציע הצעות ערך מותאמות אישית לכל לקוח. מחקרי שוק בעולם³ מראים כי לקוחות צעירים מוכנים לצרוך שירותי בנקאות מחלק מענקיות הטכנולוגיה.

3. **הבנק המבוזר (The Distributed Bank): בתרחיש זה יבוזרו השירותים הפיננסיים בין בנקים ושחקנים טכנולוגיים.** השירותים הפיננסיים שלקוחות צורכים כיום מהבנק המנהל את חשבון המשכורת וחשבון העו"ש שלהם יהפכו למודולריים ויסופקו על ידי שחקנים שונים ורבים, ביניהם בנקים, חברות פינטק וחברות ביגטק. במילים אחרות, הלקוחות יחלקו את צריכת השירותים בין מספר רב של שחקנים. חלק מהשירותים הניתנים כיום באמצעות בנקים יעברו לחברות הטכנולוגיה – לדוגמה העברות ותשלומים, הלוואות דיגיטליות וייעוץ רובוטי. בתרחיש זה ימצאו הבנקים נישות שיאפשרו להם לשרוד, וכלל השחקנים בשוק יעמדו בקשר עם

³ ראו לדוגמה: Bain&Company (2017), Evolving the Customer Experience in Banking (1)

Accenture (2016), Beyond the Everyday Bank (2)

הלקוחות ויתחרו עליהם (בעזרת ממשק דיגיטלי). אולם ייתכן כי בתרחיש זה יירקמו שיתופי פעולה בין השחקנים באמצעות מודלים שונים לפעילות (כמו לדוגמה יוזמה משותפת או מיקור חוץ). במקרה זה השחקנים הטכנולוגיים לא יתחרו על הלקוחות כבנקים חדשים, אלא כנותני שירותים פיננסיים מסוימים, והבנקים יצליחו לשמר את לקוחותיהם – אך הכנסותיהם ייפגעו ופעילותם תצטמצם.

4. הבנק המצומצם (The Relegated Bank): בתרחיש זה יפעלו הבנקים הקיימים דרך מתווכים דיגיטליים חדשים, ואלה ינהלו את הקשר השוטף והממשק עם הלקוח. חברות הפינטק והביגטק ישתפו פעולה עם הבנקים: חברות הטכנולוגיה ינהלו את הממשק עם הלקוחות באמצעות פלטפורמות חדשניות שמעצמות את חוויית הלקוח, ואילו הבנקים יפעלו מאחורי הקלעים וימשיכו לנהל את הסיכונים ולהוות בסיס תפעולי למתן שירותים פיננסיים. כלומר הבנק יהפוך למעין ספק בעל רישיון למתן שירותי ליבה בנקאיים עבור חברות טכנולוגיה, ולא יקיים קשר ישיר עם לקוחות.

5. הבנק שאינו מתווך (The Disintermediated Bank): בתרחיש זה ינהלו האנשים ביניהם פעילות בנקאית ישירה, והבנקים הקיימים לא יפעלו כשחקן משמעותי במערכת הפיננסית. הצורך בצד שלישי בנקאי יפחת כיוון שהטכנולוגיה תהיה אמינה ובטוחה דיה לשימוש בין אנשים. כלומר הבנקים לא יהוו שחקן משמעותי, מאחר שהפעולות הפיננסיות יתבצעו ישירות בין הלקוחות, לדוגמה על גבי תשתית בלוקצ'יין. ההתאמה בין הצדדים בעסקה תתבצע באמצעות פלטפורמות דיגיטליות שונות (שחברות הטכנולוגיה יספקו), למגוון צרכים פיננסיים – הלוואות, תשלומים, גיוס הון ועוד. ועדת באזל לענייני בנקאות מעריכה כי לתרחיש זה הסתברות נמוכה להתממש, בין השאר כיוון שהשימוש בספרי חשבונות מבוזרים ובפלטפורמות P2P מתאפיין במורכבות מסיבות טכנולוגיות, משפטיות ופיננסיות (כמו לדוגמה פערי מח"ם בין הפיקדונות להלוואות).

ניתן לסדר את התרחישים על ציר שמתאר הן את המידה שבה הבנקים מאמצים את הטכנולוגיות החדשות והן את השינוי ברווחיות ובמודל העסקי שייגזר מכך (איור 2). ככל שהבנקים ישכילו לאמץ ולתעל את הטכנולוגיות החדשות לטובת מיכון תהליכים ויעולם, יצירת מוצרים ושירותים חדשים, שיפור הנוחות וחוויית הלקוח ושיפור הציות לרגולציה, כך הם יגייסו את תהליך הדיגיטציה לשמירה על מעמדם ועל "זכות הקיום הכלכלית" שלהם. מנגד, בנקים שלא יפעלו להתאמת המודל העסקי ולהצעת ערך ללקוח המודרני, ייאלצו לספוג פגיעה ברווחיות ובמודל העסקי כתוצאה מהגברת התחרות, ירידה במרווחים ואיבוד נתחי שוק לטובת גופים מתחרים ומוטי טכנולוגיה. חשוב לזכור כי לא כל השקעה בנכסי טכנולוגיה תביא בהכרח לשיפור ברווחיות שכן הדבר כרוך בעלויות גבוהות, אולם הפוטנציאל גדול כיוון שהשקעות אלו עשויות לתת ערך ללקוח וכך לשמר את הקשר בינו לבין הבנק. לכן הבנקים צריכים לגבש תוכנית אסטרטגית, להתכונן לקראת הבאות ולנהל את הסיכונים באופן מחושב ואחראי.

ההזדמנויות והסיכונים

צמיחת הטכנולוגיות הפיננסיות מספקת ללקוחות ולבנקים הזדמנויות רבות (לוח 1). אשר ללקוחות, הטכנולוגיה והתחרות שהיא יוצרת מעצימות את כוחם הודות לזמינות המידע, ריבוי האפשרויות, היכולת להשוות מחירים, והיכולת לנהל מעקב צמוד אחר מצבם הפיננסי. אשר לבנקים, הטכנולוגיה מאפשרת להם להתייעל, לחסוך בעלויות כוח אדם ולמכך ולייעל את תהליכי העבודה וניהול הסיכונים. נוסף לכך היא מאפשרת להם לגוון את מקורות ההכנסה שכן היא מאפשרת להציע מוצרים ושירותים חדשניים ומבוססי טכנולוגיה שמציפים ערך מוסף ללקוח. מנגד, השינויים הטכנולוגיים ותהליכי הדיגיטציה עלולים להגדיל את החשיפה לסיכונים מסוימים. **הלקוחות נחשפים לסיכונים שונים, ביניהם סיכוני אבטחת מידע ופגיעה בפרטיות, ואילו הבנקים נחשפים לסיכון האסטרטגי, לסיכון רווחיות ולסיכונים רבים נוספים**,⁴ כמו למשל הסיכון הקיברנטי (סייבר), סיכון המוניטין, סיכון הציות, סיכונים צד ג' וסיכון הנזילות (כתוצאה מתנודתיות של מקורות ההון). סיכונים אלו מחזקים בבנקים את הצורך לגבש אסטרטגיה שתאפשר להם להטמיע את הטכנולוגיות החדשות תוך שמירה על יציבותם וחוסנם ותוך ניהול סיכונים אפקטיבי.

לוח 1

השלכות השיפורים הטכנולוגיים: ההזדמנויות והסיכונים לבנקים וללקוחות

ההזדמנויות	הסיכונים
הגברת היכולת לעקוב אחר המצב הפיננסי	סיכוני פרטיות ואבטחת מידע
העצמת כוחם של הלקוחות לנוכח היכולת להשוות מחירים	הפסקת חלק מהשירותים הבנקאיים
הכלה פיננסית – הרחבת הנגישות לאוכלוסיות מוחלשות	ההשפעה על המגזר הצרכני (הלקוחות)
שירותים פיננסיים משופרים ומותאמים אישית ללקוחות	פרקטיקות שיווק בלתי נאותות
הפחתה בעלויות העסקה וממשק יעיל ונוח	הגדלת המינוף של משקי בית ועסקים בעקבות גידול בהיצע האשראי
ירידת מחירים בעקבות תחרות והגדלת היצע המקורות	הפחתה בנגישות לאוכלוסיות מסוימות בעקבות צמצום סניפים
חיסכון בעלויות תפעוליות וייעול תהליכי העבודה	סיכון אסטרטגי וסיכון רווחיות לבנקים
שיפור ביכולת השיווק הודות לשימוש חדשני בנתונים	הגברת התלות בין שחקנים פיננסיים
שיפור בניהול הסיכונים הודות לשימוש חדשני בנתונים וביכולת לזהות אנומליות	סיכון תפעולי (מערכתי ולא-מערכתי)
גיוון מקורות ההכנסה – הצעת מוצרים ושירותים חדשניים	סיכון קיברנטי (סייבר)
הגדלה פוטנציאלית של היציבות הפיננסית באמצעות פרגמנטציה והפחתת הסיכון המערכתי הקשור בשחקנים גדולים	ההשפעה על המערכת הבנקאית
שיפור בתהליכי הציות באמצעות טכנולוגיות חדשניות (Regtech)	סיכון צד ג' (מיקור חוץ/ ספקים)
	סיכון ציות (לרבות כשלי אבטחת מידע)
	סיכון הלבנת הון ומימון טרור
	עלויות השקעה גבוהות בעקבות שינויים טכנולוגיים
	סיכון נזילות ותנודתיות של מקורות ההון

המקור: עיבודי הפיקוח על הבנקים לטבלה המופיעה במסמך Sound Practices: Implications of Fintech Developments for Banks and Bank Supervisors, BIS 2018.

⁴ ראו פרק א', הסעיף העוסק בסיכונים.

הצעדים שהפיקוח על הבנקים נוקט לקידום טכנולוגיה וחדשנות בבנקאות

הפיקוח על הבנקים סבור כי יש להתאים את המערכת הבנקאית לסביבה העסקית המתעצבת לאור המהפכה הדיגיטלית-טכנולוגית, והוא רואה בהתאמה זו יעד מרכזי. לחדשנות הטכנולוגית יש חשיבות רבה כיוון שהיא מגבירה את התחרות, מקדמת את ההתייעלות ומשפרת את ההוגנות, הנגישות ושקיפות המידע. בהתאם לכך הפיקוח פועל לקידום הטכנולוגיה בשירותים הפיננסיים, וזאת בשני מישורים. במישור האחד הפיקוח פועל להסרת חסמים רגולטוריים כדי להקל על הבנקים לאמץ טכנולוגיות חדשות. לשם המחשה, הוא מקדם את האפשרות להשתמש באמצעי זיהוי טכנולוגיים שמחליפים מפגש פיזי בין הפקיד ללקוח, מעניק הקלות בתהליך הפתיחה של חשבון דיגיטלי, מקדם אמצעי תשלום מתקדמים (באמצעות הטמעת טכנולוגיית EMV), הסרת חסמים לאפליקציות תשלומים ובחינת אסדרה של אמצעי תשלום מתקדמים נוספים), ומקדם שיתופי פעולה עם חברות פינטק. כמו כן הפיקוח פועל לאסדרת מערכת לשיתוף מידע בנקאי באמצעות הגדרת סטנדרט API לבנקאות פתוחה, במטרה לאפשר ללקוחות להשוות בין הצעות משחקנים שונים. במישור השני הפיקוח מעודד לקוחות לעבור לערוצים דיגיטליים באמצעות הפחתת העמלות על פעילות בערוצים ישירים⁵, ודורש מהבנקים להעניק ללקוחות חינוך דיגיטלי כדי לסייע להם לעבור לבנקאות העתיד. בשנים הקרובות יקדם הפיקוח כמה יוזמות טכנולוגיות משמעותיות בשיתוף משרד האוצר, בראשן "מעבר בקליק", תוכנית שנועדה להקל על הלקוחות לעבור בין הבנקים תוך שימוש בטכנולוגיה חדשנית, והקמת לשכה לשירותי מחשוב בנקאיים⁶ במטרה לאפשר לבנקים חדשים לקבל שירותי מחשוב מבלי לשאת בעלויות ההקמה.

נספח: דוגמאות לטכנולוגיות שיש להן יישומים פיננסיים

- **ספר חשבונות מבוזר (DLT, Distributed Ledger Technology) מבוסס טכנולוגיית בלוקצ'יין (Blockchain) – כלי לרישום מידע באמצעות עותק נתונים דיגיטלי מבוזר במחשבים רבים. טכנולוגיה זו מאפשרת לבצע עסקאות פיננסיות באמצעות מערכת מבוזרת, מוצפנת ואמינה, ללא צורך בצד שלישי בעסקה. טכנולוגיית הבלוקצ'יין ניצבת ביסוד השימוש במטבעות דיגיטליים כדוגמת הביטקוין, ונוסף לכך יש לה הרבה שימושים פוטנציאליים בתחום הפיננסי: חוזים חכמים (כדוגמת אשראי דוקומנטרי וחוזי נדל"ן), פלטפורמות למימון מסחר (Trade Finance), הלוואות בסנידקציה, תשלומים וסליקה פנימית ובין-לאומית, ניהול חשבונאי, ניהול נזילות ועוד.**
- **בינה מלאכותית (AI, Artificial Intelligence) ולמידת מכונה מתקדמת (Advanced Machine Learning) – טכנולוגיית נתוני העתק מאפשרת לאסוף ולנתח כמויות נתונים עצומות (Big Data) כדי לגבש תובנות לגבי צורכי הלקוחות. הבינה המלאכותית ולמידת המכונה מאפשרות ללמוד מהניסיון, כלומר לבדוק השערות ולקבל החלטות על סמך ניתוח מתקדם של נתונים שנאספו. באמצעות טכנולוגיות אלו ניתן לשפר את ההתאמה האישית ושירות הלקוחות, בין השאר על ידי בניית צ'אט-בוטים (תוכנות שמנהלות באופן עצמאי שיחות טקסטואליות עם בני אדם) ויועצים רובוטיים שנעזרים במחשוב קוגניטיבי על מנת להבין בעיות שלקוחות מתמודדים עימן, לנתח ולפתור אותן. נוסף לכך יש לטכנולוגיות אלו עוד שימושים בנקאיים: ניתוח וייעול של שרשרת הערך, ניתוח עסקאות וזיהוי מגזרים אסטרטגיים, זיהוי הונאות ומניעתן, ועוד.**
- **בנקאות פתוחה וממשק לתכנות יישומים (API, Application Programming Interface) – פלטפורמה שמאפשרת למערכות או אפליקציות מצד ג' לצפות במידע. באמצעות טכנולוגיה זו שחקנים כמו חברות פינטק**

⁵ ראו בנק ישראל, הודעה לעיתונות: הדיווח החצי שנתי לוועדת הכלכלה על אודות מחירי השירותים הבנקאיים הנפוצים למשקי הבית (פברואר, 2018).

⁶ ראו בנק ישראל, הודעה לעיתונות: משרד האוצר ובנק ישראל חושפים את המשך התוכנית להגברת התחרות בשוק הבנקאות (דצמבר 2017). עלויות המחשוב מהוות רכיב משמעותי מתוך סל העלויות של התאגידים הבנקאיים, ועל כן צעד זה מהווה מרכיב מרכזי בהסרת חסמי הכניסה לשוק הבנקאות.

יוכלו לצפות במידע בנקאי (כלומר מידע שנמצא אצל הבנק, כמו לדוגמה העברות ותשלומים שהלקוח מבצע), בהסכמת הלקוח, בצורה בטוחה ובהזדהות חזקה של הלקוח. הבנקאות הפתוחה תשפר את מצב הלקוח כיוון שהוא יוכל לקבל הצעות פיננסיות מגופים שונים בפלטפורמה אחידה, להשוות בין האפשרויות ולבחור את השירות המתאים לו ביותר. המידע על ההצעות המתחרות גם ישפר את יכולתו להתמקח עם ספקי השירותים הפיננסיים. כמה ממדינות אירופה הכניסו את הטכנולוגיה הזו לשימוש בתחילת 2018, במסגרת הוראה PSD2 (הדירקטיבה האירופית לאסדרת שירותי תשלום).

- **מחשוב ענן** – טכנולוגיה שמאפשרת לאחסן מידע על שרתים מרוחקים ולגשת אליו באמצעות האינטרנט מכל מקום בעולם. הענן מאפשר לשתף משאבי מחשב, להשתמש בהם לפי הצורך ולחסוך עלויות⁷. זאת ועוד, הטכנולוגיה יכולה לאפשר לחברות פינטק גישה ישירה לתשתיות הבק אופיס של מוסדות פיננסיים ולכן היא עשויה להגביר את התחרות. השימוש בטכנולוגיה זו דורש פתרונות לאבטחת המידע והגנת הפרטיות.
- **עיבוד תמונה, ביומטריה וזיהוי קולי** – זיהוי באמצעות טכנולוגיות אלו מייצר את הצורך בסיסמאות ומאפשר שירותי אבטחה מתקדמים ביותר. בנקים וחברות כרטיסי אשראי בעולם מאמצים טכנולוגיות מסוג זה ומטמיעים אותן בפעילותן השוטפת כדי לזהות לקוחות באופן חכם, מהיר ויעיל.
- **אינטרנט של הדברים (IoT, Internet of Things)** – טכנולוגיה שמאפשרת לחבר לאינטרנט מכשירים וחפצים פיזיים, למשל כלי רכב ובניינים. באמצעות טכנולוגיה זו ניתן לאסוף מידע בזמן אמת על נכסים פיזיים שיש בהם רכיבים אלקטרוניים, חיישנים ומנגנונים להעברת נתונים ופקודות (בהסכמת הלקוחות). כך יוכלו הבנקים לשפר את הביצועים התפעוליים, חוויית הלקוח ותמחור המוצרים.
- **אינטרנט דור 5 (G5)** – טכנולוגיה מתקדמת של האינטרנט בטלפון הנייד. טכנולוגיה זו צפויה להאיץ העברת נתונים ולשפר מאפיינים נוספים בתקשורת הסלולרית, ולכן לאפשר להעביר נתונים במהירות שיא בבנקאות בסלולר. נוסף לכך היא צפויה להאיץ חידושים טכנולוגיים כדוגמת האינטרנט של הדברים, טכנולוגיות תשלומים ואוטומציה של תהליכים. הטכנולוגיה צפויה להיכנס לשימוש בשנתיים הקרובות.
- **מציאות מדומה/ רבודה (AR, Augmented Reality/ VR, Virtual Reality)** – טכנולוגיית המציאות המדומה מאפשרת למשתמש "לבקר" בממדים וירטואליים באמצעות משקפיים ייעודיים, ואילו טכנולוגיית המציאות הרבודה מאפשרת לשלב פריטים ממחשבים בסביבת המציאות, כלומר לשלב אלמנטים וירטואליים ופיזיים. לטכנולוגיות אלו יש יישומים עסקיים ובנקאיים, ביניהם שיפור חוויית הלקוחות דרך מתן יכולת לגשת לסניף באופן וירטואלי ולדבר עם הפקיד פנים אל פנים.

רשימת מקורות

- Accenture (2016), *Beyond the Everyday Bank*.
- Accenture (2017), *Banking as a Living Business*.
- Bain&Company (2017), *Evolving the Customer Experience in Banking*.
- Bank of International Settlements (2018), *Sound Practices: Implications of Fintech Developments for Banks and Bank Supervisors*, Basel Committee on Banking Supervision.
- Botta, A., Digiacomio, N. and Ritter, R. (2016), *Technology Innovations Driving Change in Transaction Banking*. McKinsey on Payments, Vol 9 (24).
- Broeders. H and Khanna.S (2015), *Strategic Choices for Banks in the Digital Age*, McKinsey&Company.
- CB Insights (2017), *Fintech Trends to Watch in 2018*.
- EY (2017), *EY Fintech Adoption Index 2017: The Rapid Emergence of Fintech*.
- KPMG (2017), *The Pulse of Fintech Q4 2017: Global Analysis of Investment in Fintech*. McKinsey&Company
- (2017), *A Brave New World for Global Banking*. McKinsey Global Banking Annual Review 2016.
- PWC (2016) *Blurred Lines: How FinTech is Shaping Financial Services*, PWC Global FinTech Report.
- PWC (2017) *FinTech's growing influence on Financial Services*, PWC Global FinTech Report.

⁷ ראו הוראת ניהול בנקאי תקין מס' 362 (7/17).

תיבה ב'-3: ההנחיות של באזל IV¹ והשפעתן על הבנקאות בעולם ובישראל

- רפורמות באזל III ובאזל IV מהוות מרכיב עיקרי בתגובה של ועדת באזל למשבר הפיננסי הגלובלי שפרץ ב-2008. הן מטפלות בליקויים שאפיינו את ההנחיות הרגולטוריות לפני המשבר והתבררו בדיעבד, ומניחות יסוד למערכת בנקאות איתנה שתסייע לבנקים להתמודד עם הפסדים גדולים ותעזור למנוע הצטברות פגיעות במערכות בנקאיות וכלכליות.
- שתי הרפורמות מתמקדות בהלימות ההון ככרית לספיגת ההפסדים שבנקים עלולים לסבול מהם בעת התממשות סיכונים. רפורמת באזל III מתמקדת בהגדרת ההון בנוסחה לחישוב יחס ההון (המונה), בשעה שהנחיות באזל IV מתמקדות בחישוב הנכסים המשוקללים לסיכון (המכנה) באופן שקוף ובר השוואה מתוך מטרה לאפשר למשתתפים בשוק להעריך כיאות את פרופיל הסיכון של הבנק.
- רפורמת באזל IV פורסמה בדצמבר 2017 והיא כוללת כמה שינויים מרכזיים:
 - o עודכנה הגישה הסטנדרטית לחישוב סיכון האשראי. על מנת להגביר את הרגישות לסיכון נקבעו כללים חדשים לחישוב נכסי הסיכון ועודכנו משקלי הסיכון, במיוחד של נדל"ן למגורים ונדל"ן מסחרי.
 - o הוטלו מגבלות על השימוש במודלים פנימיים להערכת סיכון לצורך חישוב ההון. בין הבנקים השונים בעולם התגלו הבדלים דרמטיים ביישום גישות הדירוגים הפנימיים לצורך חישוב סיכון האשראי, ובדיעבד התברר שהגישות הללו אפשרו להם להחזיק הון נמוך מדי. לכן הרפורמה הטילה מגבלות על השימוש במודלים אלה לצורך חישוב ההון הנדרש מבנק. בהקשר זה חשוב להדגיש שהפיקוח על הבנקים בישראל לא אישר לאף בנק להשתמש בגישות אלו כדי לחשב את ההון, מתוך הבנה שהדבר עלול להוביל להפחתה מוגזמת ברמת ההון שהבנקים מחזיקים.
 - o נערך שינוי בגישות לחישוב ההון הנדרש כנגד הסיכונים התפעוליים: כל הגישות לחישוב הסיכון התפעולי הוחלפו בגישה סטנדרטית חדשה שמתבססת על מדידה של הכנסות הבנק והפסדיו בעבר.
- מרבית השינויים הכלולים בבאזל IV ייכנסו לתוקף רק בתחילת 2022.
- סקרים והערכות בעולם מעלים כי הרפורמה צפויה להכביד על בנקים באירופה ולהוביל לדרישות הון גבוהות יותר באופן משמעותי, בעיקר בבנקים המיישמים את הגישות המתקדמות, היינו הגישות המבוססות על מודלים פנימיים.
- אשר לישראל, הפיקוח על הבנקים טרם החליט מתי ואיך ליישם את באזל IV, ולפיכך אי-אפשר לקבוע בשלב זה כיצד תשפיע הרפורמה על דרישות ההון במערכת הבנקאית. אולם אפשר להעריך כי היא תשפיע במידה פחותה, מאחר שהבנקים בישראל מיישמים את ההוראות הנוכחיות – באזל III – באופן שמרני, ובפרט מאחר שהפיקוח על הבנקים החליט בעבר כי אין להשתמש בגישת המודלים הפנימיים כדי לחשב את ההון בבנקים בישראל.

¹ ועדת באזל רואה בהנחיות אלה השלמות לרפורמת באזל III.

Basel III: Finalising post-crisis reforms, December 2017-<http://www.bis.org/bcbs/publ/d424.pdf>

רקע

בשנת 2006 פרסמה ועדת באזל את מסגרת העבודה למדידת הון שנודעה בשם "באזל II", במטרה להגיע לדרישות הון רגישות יותר לסיכון במקום להשתמש בדרישות הון זהות לכל הבנקים. החידוש העיקרי במסגרת עבודה זו נעוץ במתן אפשרות לעשות שימוש נרחב בהערכת הסיכון הפנימית של הבנקים כדי לחשב את דרישות ההון בגין הסיכונים השונים (אשראי, שוק ותפעולי). נוסף לכך נקבעו גישות סטנדרטיות לחישוב דרישות ההון שלגביהן ועדת באזל קבעה את דרך החישוב.

בשנת 2011 פרסמה ועדת באזל את מסמך באזל III – מסגרת פיקוחית גלובלית לחיזוק עמידותה של המערכת הבנקאית. מסגרת זו מהווה מרכיב עיקרי בתגובת הוועדה למשבר הפיננסי הגלובלי, והיא נועדה לשפר את יכולתו של המגזר הבנקאי לספוג זעזועים כתוצאה מלחצים פיננסיים או כלכליים, ולהניח יסוד למערכת בנקאות איתנה שתעזור למנוע הצטברות פגיעות מערכתית. מסמך זה התמקד ברכיבים הבאים:

- שיפור איכות ההון הפיקוחי תוך התמקדות בהון הליבה.
- הגדלת רמת ההון הנדרש כדי להבטיח שהבנקים עמידים להפסדים בעת משבר.
- הוספת רכיבים מקרו-יציבותיים למסגרת העבודה, ביניהם כריות הון לעיתות משבר וכרית הון נוספת בבנקים בעלי חשיבות מערכתית.
- דרישה לעמוד ביחס מינוף מזערי כדי למנוע מינוף עודף במערכת הבנקאית.
- קביעת מסגרת עבודה להפחתת סיכון הנזילות ודרישה לעמוד בשני יחסי נזילות פיקוחיים חדשים, יחס כיסוי הנזילות ויחס המימון היציב נטו.

בדצמבר 2017 פורסמו הנחיות משלימות לבאזל III, המכונות "באזל IV". התברר כי בין הבנקים קיימת שונות מופרזת בחישוב הנכסים המשוקללים לסיכון שמשמשים בסיס לחישוב יחסי ההון, וההשלמות נועדו להפחית שונות זו כדי להפוך את היחסים לשקופים ובני השוואה וכך לאפשר למשקיעים להעריך את פרופיל הסיכון של הבנק. על מנת לשקם את אמינות החישוב חוזקה הרגישות לסיכון של הגישות הסטנדרטיות לסיכון האשראי ולסיכון התפעולי, ובמסגרת הגישות המתקדמות הוטלו מגבלות על השימוש במודלים פנימיים לצורך חישוב ההון.

השינויים העיקריים הכלולים בבאזל IV

1. חישוב ההון הנדרש כנגד סיכון האשראי

התאגידים הבנקאיים בישראל מחשבים את ההון הנדרש בגין סיכון האשראי תוך שימוש בגישה הסטנדרטית. בגישה זו משקללים את החשיפות בקטיגוריות השונות על סמך דירוגי אשראי חיצוניים, ומשקלי הסיכון נעים בין 0% ל-150%, בהתאם לטבלאות דירוגים שקבעה ועדת באזל. הפיקוח על הבנקים בחר שלא לאפשר לתאגידים הבנקאיים לחשב את נכסי הסיכון וההון באמצעות מודלים פנימיים, מתוך הערכה שמודלים אלה עלולים להתאפיין בחוסר שקיפות ויציבות ואף להוביל לצמצום מוגזם בהון שהבנקים מחזיקים.

המשבר הפיננסי הדגיש כמה חולשות כתוצאה מכך שבנקים בעולם עושים שימוש נרחב בגישות הדירוגים הפנימיים לצורך חישוב ההון הנדרש כנגד הסיכונים. לשם המחשה, גישות אלה מניבות נכסי סיכון נמוכים משמעותית מאלו שמניבה הגישה הסטנדרטית, והם הובילו את הבנקים להציג יחסי הלימות הון גבוהים אף שהם החזיקו רמת הון בלתי מספקת. לכן עודכנו ההנחיות הנוגעות לגישות הדירוגים הפנימיים, ונוסף לכך נקבע מינימום לחישוב נכסי הסיכון – 72.5% מהתוצאה שמניבה גישת החישוב הסטנדרטית.

מאחר שהפיקוח על הבנקים בישראל לא אישר לאף בנק להשתמש בגישות הדירוגים הפנימיים, השינויים הנוגעים לגישות אלה אינם צפויים להשפיע על חישוב דרישות ההון במערכת הבנקאות בישראל.

2. עדכון הגישה הסטנדרטית

הגישה הסטנדרטית המעודכנת הכלולה בבאזל IV רגישה יותר לסיכון. כדי להשיג רגישות זו נקבעו קריטריונים חדשים שמבחינים בין חובות של חברות גדולות לחובות של חברות קטנות או בינוניות; בין סוגים שונים של חשיפות קמעונאיות; ובין חובות שונים בביטחון נכס למגורים ונדלין מסחרי – על פי שיעור המימון. בשלב זה אי-אפשר להעריך את השפעת השינויים הנוגעים לגישה הסטנדרטית, בעיקר מפני שטרם נקבע כיצד הם יאומצו בישראל (הוראות באזל הנוכחיות אומצו בגרסה מחמירה, בפרט בהתייחס לשקלול של האשראי לדיור).

3. חישוב ההון הנדרש כנגד הסיכון התפעולי

הבנקים בישראל מחשבים כיום את דרישות ההון בגין הסיכון התפעולי לפי הגישה הסטנדרטית שבה מחלקים את פעילויות הבנק לשמונה קווי עסקים, ובכל קו ההכנסה הגולמית משמשת אומדן להיקף הפעילות העסקית ולכן גם אומדן סביר להיקף החשיפה לסיכון התפעולי. כדי לקבל את דרישת ההון כופלים את ההכנסה הגולמית בכל קו עסקים במקדם שנע בין 12% ל-18%. הפיקוח על הבנקים לא אישר לבנקים בישראל להשתמש בגישות המתקדמות שקבעה ועדת באזל (הגישות המבוססות על מודלים פנימיים).

המשבר הפיננסי הוביל לשתי תובנות עיקריות בקשר למסגרת העבודה הנוכחית לסיכון התפעולי. ראשית, התברר כי כל הגישות מניבות דרישות הון בלתי מספיקות לכיסוי ההפסדים שנגרמו לכמה בנקים בגין הסיכון התפעולי. שנית, הפסדים אלו נבעו מאירועים כגון קנסות שהושתו על הבנקים עקב התנהגות בלתי הולמת וממערכות ובקורות בלתי מספקות, לדוגמה בתחום חדרי העסקות, והדבר האיר את הבעייתיות הכרוכה בשימוש במודלים פנימיים להערכת דרישות ההון בגין הסיכון התפעולי.

לפיכך החליטה ועדת באזל לבטל את השימוש בגישות המתקדמות ובגישות הסטנדרטיות, ולהחליפן בגישה סטנדרטית אחת רגישה לסיכון.

הגישה הסטנדרטית החדשה קובעת את דרישות ההון בגין הסיכון התפעולי בהתבסס על שני רכיבים: מדידה של הכנסות הבנק ומדידה של הפסדיו בעבר. גישה זו מניחה כי הסיכון התפעולי עולה ככל שהכנסת הבנק גדלה, וכי בנקים שספגו בעבר הפסדים גדולים בגין הסיכון התפעולי כנראה יספגו הפסדים כאלה גם בעתיד.

השפעת ההנחיות החדשות על דרישות ההון בבנקים בעולם ובישראל

מאחר שמרבית ההנחיות החדשות אינן צפויות להיכנס לתוקף לפני שנת 2022, ומאחר שהפיקוח על הבנקים טרם פרסם הנחיות בנוגע לאופן יישומן, אי-אפשר לקבוע כעת כיצד הן ישפיעו על המערכת הבנקאית הישראלית. מבחנים שה-EBA² ערך בבנקים אירופיים (36 בנקים גדולים ו-52 בנקים אחרים) מעלים כי סך דרישת ההון רובד 1 עלתה בכ-14.1% בבנקים הגדולים וב-3.9% באחרים, כמפורט בלוח 1:

לוח 1

השינוי שיישום באזל IV צפוי ליצור בסך דרישות ההון רובד 1 המזעריות בבנקים באירופה, באחוזים מסך דרישות ההון המזעריות

רצפת ההון יחס המינוף	הסיכון התפעולי	סיכון האשראי		סך השינוי בדרישות ההון		כל הבנקים
		בנקים שמיישמים את הגישה הסטנדרטית	בנקים שמיישמים את הגישות המתקדמות	מזה: מבוססי סיכון	בגין כל השינויים	
-1.6	6.6	2.5	1	4.3	14.5	12.9
-1.6	6.9	2.7	1.5	4.5	15.6	14.1
-1.3	4.2	0.8	-2.4	2.7	5.3	3.9

(1) בנקים נחשבים לגדולים אם יש להם פעילות בין-לאומית והון רובד 1 גבוה מ-3 מיליארדי אירו. היתר נחשבים לבנקים אחרים.

המקור: EBA, Ad hoc Cumulative Impact Assessment of the Basel Reform Package, 2017.

Ad hoc Cumulative Impact Assessment of the Basel Reform Package, EBA 20 December 2017 ²

עוד עולה מהנתונים כי :

- מרבית העלייה הכוללת בדרישות ההון נובעת מהבנקים המשתמשים בגישות המתקדמות ומהפעלתה של מגבלת רצפת ההון.
 - בקבוצת הבנקים האחרים ירדה דרישת ההון בגין סיכון האשראי בקרב הבנקים המיישמים את הגישה הסטנדרטית, והעלייה בדרישת ההון בגין הסיכון התפעולי מסתכמת ב-0.8% בלבד. כלומר ההשפעה נובעת בעיקר מביטול המודלים הפנימיים. הבנקים האחרים שיישמו את הגישה הסטנדרטית לסיכון האשראי – גישה שעודכנה בבאזל IV – סופגים השפעה פחותה.
 - בכל הבנקים ירדו הדרישות הנוגעות ליחס המינוף, מפני שההוראות החדשות יגדילו את המכנה (סך הנכסים) ויגרמו להרעה מסוימת ביחס המינוף.
- מהאמור לעיל אין להסיק כיצד יישום באזל IV צפוי להשפיע על מערכת הבנקאות הישראלית, משום שהיא נבדלת מהבנקים האירופיים בתמהיל הפעילות ומשום שבנקודת המוצא יישמו בה גישות שמרניות הרבה יותר, לפי דרישת הפיקוח על הבנקים.

נושאים נוספים שיש לתת עליהם את הדעת

- **ניתן להניח כי הבנקים יערכו עדכונים מסוימים במודלים העסקיים שלהם כתוצאה מהשינויים בדרישות ההון** עבור סוגי החשיפות והצדדים הנגדיים השונים. תחומי עסקים שחלות עליהם דרישות הון נמוכות יותר עשויים להיות אטרקטיביים יותר, ולהיפך. כתוצאה מכך עשויים לחול שינויים בתמהיל המוצרים השונים ובתמחור העלויות.
- **הבנקים יידרשו להיערך תפעולית ליישום הדרישות החדשות ולבצע התאמות לתהליכים ולמידע**, בכדי שיוכלו לאסוף, לנתח ולדווח את המידע על לווים וחשיפות לצדדים נגדיים ברזולוציה המתאימה, כלומר ברמה הנדרשת לחישוב שיעורי השקלול החדשים. אשר לסיכון התפעולי, הבנקים יידרשו להיערך לקיום מערכות ותהליכים פנימיים שיאפשרו לאסוף, לנתח ולדווח את הנתונים הנדרשים לכימות האינדקטורים העסקיים ולכימות הניסיון שנצבר בהם לגבי אירועי הפסד.
- **בשלב זה אין זה ברור כיצד הרגולטורים במדינות השונות יישמו את ההנחיות החדשות** ויתייחסו למקום שניתן לשיקול דעת בגישות שונות.

